

УДК 332.2:631.1:338.43(477)

JEL Classification: Q15, Q01

DOI: <https://doi.org/10.64076/eecsr250831.09>

Сабій І. М.,

старший науковий співробітник
відділу земельних відносин і природокористування,
Національний науковий центр "Інститут
аграрної економіки", м. Київ

Лойко С. В.,

канд. екон. наук,
Малинський лісотехнічний
коледж, м. Малин

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ЕКО-СОЦІО-ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО ЧАСУ

Анотація. Проаналізовано трансформацію земельних відносин України в умовах війни. Визначено основні еко-соціо-економічні виклики, пов'язані з втратою земельного фонду, загрозами продовольчій безпеці, соціальною нестабільністю та екологічними ризиками. Окреслено напрями інституційного оновлення земельної політики, інтеграцію екологічних пріоритетів та перспективи післявоєнного відновлення.

Ключові слова: земельні відносини, війна, еко-соціо-економічні виклики, земельна політика, відновлення.

Вступ. Земельні відносини в Україні перебувають у фазі глибоких трансформацій, які значно ускладнилися в умовах воєнного часу. Повномасштабна війна призвела до втрати частини земельного фонду, деградації ґрунтів, порушення логістичних та інституційних механізмів управління земельними ресурсами [1]. Одночасно посилюються соціальні ризики для сільських громад та виникають екологічні загрози, пов'язані з мінуванням територій і техногенними пошкодженнями [2]. За таких умов формування збалансованої земельної політики стає ключовим чинником забезпечення продовольчої безпеки та стійкого розвитку аграрної економіки.

Метою дослідження є аналіз перспектив розвитку земельних відносин в Україні в умовах еко-соціо-економічних викликів воєнного часу та окреслення напрямів інституційного оновлення земельної політики. Для досягнення мети передбачено вирішення наступних завдань:

- розкрити основні еко-соціо-економічні виклики, що впливають на земельні відносини під час війни;

- визначити ключові проблеми державного регулювання та соціальної справедливості у сфері землекористування;
- обґрунтувати напрями екологізації та цифровізації земельної політики;
- окреслити перспективи післявоєнного відновлення земельних ресурсів і сільських територій.

Виклад основного матеріалу. У рамках концепції сталого розвитку набули поширення інтегративні моделі, що поєднують економічну ефективність, соціальну справедливість та екологічну збалансованість [3]. Зокрема, теорія "трикутника сталості" передбачає досягнення балансу між економічним зростанням, соціальним благополуччям і збереженням довкілля [4]. Теорія екологізації, у свою чергу, наголошує на відновлюваному характері землі як ресурсу та потребі внутрішнього врахування екстерналій у вартісних оцінках землекористування [5].

Соціальний вимір земельних відносин представлений концепціями інклюзивного розвитку, що підкреслюють важливість доступу до землі, захисту прав власності та зміцнення сільських громад [6]. У воєнних умовах цей аспект посилюється проблемами вимушеного переселення, руйнування традиційних форм зайнятості та зростанням соціальної нерівності [7].

Поєднання зазначених підходів формує основу для сучасної земельної політики, яка має одночасно економічну доцільність, екологічну стійкість та соціальну справедливість. Саме інтеграція цих трьох вимірів дозволяє виробити системні рішення для відновлення та розвитку земельних відносин у післявоєнний період.

Воєнні події істотно вплинули на систему земельних відносин України, що виявляється у втраті ресурсів, трансформації соціальних практик та зростанні екологічних ризиків.

По-перше, відчутними стали територіальні та якісні втрати земельного фонду. Значні площі угідь тимчасово вибули з господарського використання внаслідок окупації та мінування, що зумовлює зменшення обсягів виробництва й ускладнює продовольче забезпечення. Одночасно пошкодження меліоративних систем і забруднення ґрунтів знижують їхню продуктивність, формуючи довгострокові виклики для аграрної економіки.

По-друге, зміни торкнулися соціального виміру земельних відносин. Вимушене переміщення населення призвело до втрати доступу до земельних ділянок, виникнення суперечок щодо прав власності та користування. Сільські громади стикаються з дефіцитом ресурсів і зростанням соціальної вразливості, що безпосередньо впливає на стійкість місцевого розвитку.

По-третє, актуалізувалися економічні обмеження. Порушення логістичних ланцюгів, скорочення інвестицій та ускладнений доступ до фінансування суттєво знижують ефективність аграрного виробництва. Це позначається на функціонуванні ринкового обігу земель, який в умовах війни характеризується високим рівнем невизначеності та непередбачуваністю цінових і транзакційних процесів [8] та йде в розріз з основоположними вимогами ЄС щодо прозорості, ефективності та передбачуваності земельних відносин [9-11].

Нарешті, особливої уваги потребують екологічні наслідки воєнних дій [12]. Забруднення земель вибухонебезпечними предметами, важкими металами та залишками паливно-мастильних матеріалів створює серйозні ризики для довкілля й здоров'я населення. Такі фактори формують тривалі обмеження для використання угідь і потребують розробки спеціальних механізмів рекультивациі.

Загалом, еко-соціо-економічні виклики у воєнний період проявляються у взаємозалежності: деградація земельного фонду знижує виробничий потенціал, що поглиблює соціальні проблеми, тоді як екологічні ризики стають додатковим тягарем для економічної та соціальної сфер. Це вимагає комплексної адаптації земельної політики, орієнтованої на баланс між короткостроковими потребами воєнного часу та стратегічними завданнями післявоєнного відновлення (табл. 1).

Таблиця 1

Еко-соціо-економічні виклики земельних відносин у воєнний період

Виклик	Прояви	Наслідки та ризики	Напрями реагування
Деградація земель	Мінування, окупація, руйнування меліорацій	Зниження родючості, скорочення виробництва, загроза продовольчій безпеці	Рекультивациа, моніторинг, відновлення ґрунтів
Соціальні обмеження	Втрата доступу до землі, порушення прав власності	Соціальна несправедливість, слабка стійкість громад	Захист прав власності, підтримка громад, адаптація законодавства
Економічні обмеження	Логістичні порушення, нестача інвестицій	Зниження ефективності виробництва, нестабільність ринку землі	Фінансова підтримка, розвиток альтернативних маршрутів, стимулювання інвестицій
Екологічні ризики	Забруднення ґрунтів, залишки боєприпасів	Загроза здоров'ю, обмежене використання земель	Моніторинг і очищення територій, екологічні стандарти

Джерело: сформовано авторами.

Післявоєнне відновлення земельних відносин в Україні потребує комплексного підходу, який поєднує відновлення продуктивності земель, забезпечення соціальної справедливості та екологічної стійкості.

Відновлення продуктивності та екологічної стійкості земель. Важливо зосередитися на рекультивації пошкоджених і забруднених територій, відновленні меліоративних систем та застосуванні сучасних технологій для підвищення родючості ґрунтів. Ефективним інструментом є впровадження цифрових кадастрових систем і геоінформаційних технологій (GIS) для моніторингу стану земель та планування їх відновлення [13]. Одночасно слід враховувати екологічні аспекти землекористування, зокрема заходи з охорони біорізноманіття, зменшення ерозії ґрунтів та зниження антропогенного навантаження [14]. У контексті післявоєнного відновлення ключовим завданням залишається забезпечення справедливого доступу до земельних ресурсів та перерозподіл економічних вигод щодо структурних диспропорцій у перехідній економіці України [15].

Соціальна справедливість та інклюзивність земельної політики. Післявоєнна земельна політика має гарантувати рівний доступ до земельних ресурсів для всіх категорій громадян, захист прав власності та користування, а також підтримку сільських громад, які зазнали воєнних втрат [16]. Інклюзивний підхід передбачає участь місцевих громад у прийнятті рішень щодо землекористування та відновлення інфраструктури.

Комплексна реалізація цих заходів забезпечує баланс між економічними, соціальними та екологічними цілями, сприяє стабілізації земельних відносин та формує передумови для сталого розвитку аграрного сектору України в післявоєнний період [17].

Висновки. Аналіз еко-соціо-економічних викликів показав, що воєнний стан суттєво вплинув на земельні відносини в Україні. Водночас дослідження виявило потенційні напрями післявоєнного розвитку. Рекультивація земель, впровадження сучасних агротехнологій і цифрових систем моніторингу можуть забезпечити відновлення родючості та стабілізацію виробничих процесів. Інклюзивна земельна політика, яка захищає права власності та враховує інтереси громад, сприятиме підвищенню соціальної стійкості та довіри до державних інститутів.

Узгодження економічних, соціальних і екологічних аспектів у прийнятті рішень стає ключовим фактором сталого розвитку аграрного сектору. Взаємодія між відновленням продуктивності, охороною довкілля та забезпеченням соціальної справедливості створює передумови для стабілізації прозорого й регульованого обігу земель та ефективного післявоєнного розвитку.

Загалом, аналіз підтверджує, що системна, інтегрована стратегія управління земельними ресурсами є необхідною умовою забезпечення сталості та довгострокової безпеки аграрного сектору в умовах постконфліктного відновлення.

Список використаних джерел

1. Ходаківська О.В., Мартинюк М.П. Наслідки впливу воєнних дій на стан аграрного сектору України. *Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень*: зб. наук. праць з матеріалами V Міжнар. наук. конф., м. Тернопіль, 22 березня, 2024 р. / Міжнародний центр наукових досліджень, Вінниця: ТОВ "УКРЛОГОС Груп, 2024. С. 19-23.
2. Ходаківська О., Юрченко І. Ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення в Україні в умовах війни. *Відкрита наука України: візійний дискурс в умовах воєнного стану*. Мат. Міжн. наук.-практ. конф., 26-28 квітня 2023 р., Ужгород, 2023. С. 199-202. <https://doi.org/10.59948/osou3.2023.02>
3. Ходаківська О. В. Теоретико-світоглядні засади сталого розвитку соціально-економічних систем. *Сталий розвиток соціально-економічних систем в умовах глобалізаційних процесів: міжн. наук.-практ. конф.* м. Київ, 30 берез. 2020 р. К., 2020. 120 с. С. 116-120.
4. Purvis B., Mao Y., Robinson D. Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins. *Sustainability Science*. 2019. Vol. 14. P. 681–695. DOI: 10.1007/s11625-018-0627-5
5. Саблук П. Т., Ходаківська О. В. Екологізація агропромислового виробництва – визначальна складова сучасної аграрної політики. *Перспективи екологізації аграрного виробництва в Україні: зб. наук. праць*. К. : ННЦ ІАЕ, 2012. С. 3–12.
6. Сабій І., Мартинюк М., Береговий О.Л. Актуальність теоретичних досліджень інклюзивного розвитку земельних відносин. *Актуальні проблеми економіки та суспільства у сучасному світі: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції / Східноєвропейський центр наукових досліджень (Черкаси, 2 травня 2025 р)*. Черкаси, Research Europe. 2025. 96 с. С.15–19.
7. Сабій І. Теоретичні основи екосистемного та інклюзивного регулювання земельних відносин. *Сталий розвиток економіки та суспільства : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Східноєвропейський центр наукових досліджень (Суми, 20 липня 2025 р)*. Research Europe, 2025. 76 с. С. 23-28. DOI: <https://doi.org/10.64076/eecsr250720.01>
8. Mukoviz V., Leshchii L., Khodakivska O., Prokopova O., & Kuzub M. Accounting for transactions costs of agricultural producers in the shadow economy. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2022. Vol. 8(2). 67–85. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.02.04>
9. Левек Р., Ходаківська О., Юрченко І. Моделі регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в країнах ЄС. *Економіка АПК*. 2017. № 10. С. 5–12.
10. Ходаківська О.В., Юрченко І.В. Регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення: досвід країн ЄС. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 78–85.

11. Ходаківська О., Левек Р. Земельні відносини: пошук балансу інтересів між державним регулюванням та неолібералізмом. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 5–14.
12. Диняк О. В. Екологічні наслідки воєнних дій. *Екологічна безпека України в умовах воєнного стану*. 2023. С. 22–30. <https://eco.j.dea.kiev.ua/archives/2023/6/22.pdf>.
13. Данкевич В. Є., Данкевич Є. М. Моніторинг сільськогосподарських угідь із застосуванням систем дистанційного зондування земель. *Економіка та управління аграрними системами*. 2019. Т. 2, № 1. С. 27–34. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201908027>.
14. Ходаківська О.В., Бурлака Н.І. Земельні відносини у сільському господарстві: регіональний вимір : монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2012. 240 с.
15. Khodakivska O., Mohylnyi O. The Modern State Agricultural Policy of Ukraine: problems of countries with transition economy. *Public Policy and Administration*. 2018. Vol. 17(4). pp. 526–538. DOI: <https://doi.org/10.13165/VPA-18-17-4-03>
16. Наумчук В. Інституційні засади управління земельними ресурсами в умовах ринкових трансформацій. *Менеджмент, маркетинг, логістика: тренди та подолання викликів* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (13 листоп. 2024 р.). Житомир : Поліський нац. університет, 2024. С. 96–100.
17. Post-War Reconstruction of Ukraine: Environmental Aspects of State Regulation of Land Relations URL: https://www.researchgate.net/publication/394958344_Post-ar_Reconstruction_of_Ukraine_Environmental_Aspects_of_State_Regulation_of_Land_Relations. Дата звернення: 10.08.2025.